

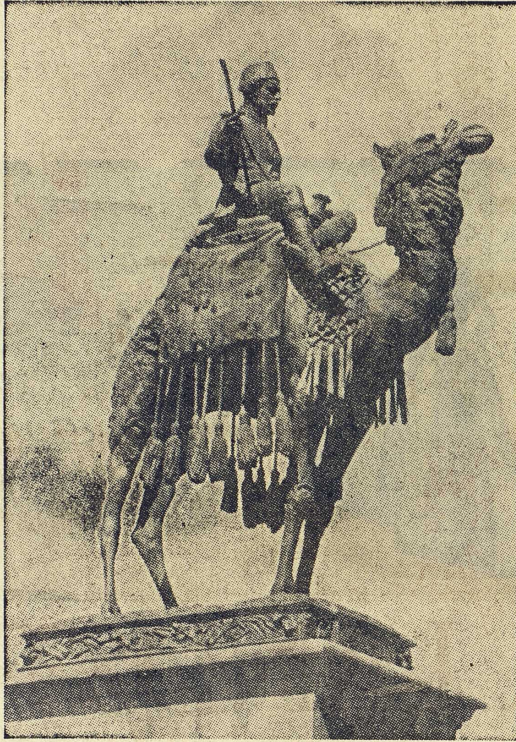
28/11

En stor kristen soldat

DA BUDSKAPET om general Charles George Gordons död nådde England i februari 1885 framkallade det enligt alla vittnesbörd en stämning av sorg och förbittring som har få motsvarigheter i Englands historia. Drottningen var förtvivlad och ursinnig, premiärministern Gladstone kallade i parlamentet Gordon "en hjälte bland hjältar", en nationell kult av den döde uppstod utan like i nyare tid — en ström av predikningar, broschyrer och böcker, klubbar stiftade för att verka i Gordons anda, fönster dedicerade till Gordon i kyrkor och katedraler. Och fortfarande är Gordon ett stort namn i England, nämnt i varje skolbok, känt av alla, säkert mera levande än någon annan generals mellan Wellington och Montgomery. En hel litteratur handlar om Gordon. I år har tre nya biografier utkommit: av Lawrence and Elisabeth Hansen (*Chinese Gordon, The Story of a Hero*, Funk and Wagnalls, 4 dollar), Lord Elton (*General Gordon, Collins*, 25 shilling), Charles Beatty (*His Country Was the World, A Study of Gordon of Khartoum*, Chatto and Windus, 21 shilling). Ingen av dessa böcker är förstklassig, men särskilt de båda sistnämnda är av värde; Elton har haft tillgång till stora förut oanvända brevsamlingar. — Vilka är orsakerna till Gordons berömmelse förr och nu?

Som brittisk officer hade Gordon knappast varit mer än en vanlig gradpasserare. Han hade inte deltagit i något engelskt krig annat än som subaltern (Krim 1855, Kina 1860—1862); i huvudsak hade fortifikationsofficern Gordons kommanderingar gällt befästningsarbeten i Östasien och gränsgreppningar i Europa och Främre Orienten. Han hade inte som de andra ryktbara viktoriaiska generalerna — Napier, Lawrence, Wolseley, Roberts — i Indien, Afghanistan eller Afrika befäst eller utvidgat imperiet.

Men Gordons bedrifter hade under två tidigare skeden varit första klassens nyheter. 1863—1864 undertryckte Gordon, anställd av europeerna i Shanghai och den kinesiska regeringen, det stora Taipingupproret, som med sina väldiga framgångar i den rika Yangtsidalen hotade Kinas enhet. De sammanräfsade legotrupper på några tusen man som stod under hans befäl kallades redan förut "den alltid segerrika armén"; under Gordon kom de att göra skäl för detta namn. Berättelser om hur Gordon, med en cigarrett i munnen och en promenadkapp som enda vapen, först rusade genom bräschan i stormade städer hörde under något år till den brittiska publikens glädjemen. Tio år senare (1874—1879) var Gordon av den egyptiske kediven anställd

Gordonstatyn i Kartum.

som guvernör i Ekvatorialprovinserna och sedan i Sudan med huvuduppgift att utrota slavhandeln. Även här gjorde han insatser som visserligen var mera spektakulära än bestående, men som vittnade om hans mod och hans "magnetiska" personlighet; de snabba kamelrittena, slavhandlarnas och hövdingarnas fruktan för Gordons klara och fasta blick, andan av asketism eller fanatisk kristendom blev viktoriaiska legender. Någon viktig post i Englands tjänst fick Gordon dock inte. Många ansåg honom vara överspänd, halvtokig, lämpad endast för irreguljära företag och tjänster. De följande åren var Gordon tjänstledig eller verksam i befattningar utan vikt; ett år var han guvernör på Mauritius.

Det fanns alltså en bakgrund till Gordons berömmelse då han stupade 1885 vid 52 års ålder. Men folksorgen och folkkulturna betingades främst av hans sista företag och dess tragiska slut. Då mahdins uppror hotade Egyptens väld i Sudan hade den engelska regeringen — på grund av Englands obestämda protektorsställning i Egypten — anmodat Gordon att resa dit. Vad han skulle göra var inte klart; det talades om utrymning av de egyptiska garnisonerna i Sudan och om en undersökning

av läget, men antydningar gjordes om att Gordon kanske kunde göra något annat och mera. Gordon blev emellertid innesluten i Kartum som stadens guvernör; efter tio månaders belägring stormades staden av mahdin, och Gordon, ensam kvarblivande europé, döddes. Under nära ett år hade då allmänheten, parlamentet och regeringen diskuterat Gordons öde. Opinionen, eggad och uttryckt i rasande presskampanjer, tvang småningom Gladstone att sända ut en engelsk-egyptisk expedition under Wolseley för att rädda Gordon. Den 26 januari 1885 intogs Kartum; två dagar senare nådde expeditionens första ångare staden. Gordons tidigare rykte, berättelserna om hans död, den långa väntan på expeditionens utsändande, dess framkomst så litet för sent, det pittoreska och hemska över miljön, den spirande ideologiska imperialismen, de konservativas vilja att komma åt Gladstone och hans regering, självrannsakan och fruktan för nederlag hos de liberala ledarna — allt detta låg bakom sorgen, förbittringen och kulturna kring "den store kristne Soldaten" Gordon.

Att Gordon ännu väcker intresse beror naturligtvis mycket på de spännande och märkliga yttre händelserna i hans liv. Kinakriget, raiderna i Sudan och belägringen av Kartum tar den största platsen även i de nya biografierna.

Den enda reflexion som tränger sig på vid läsningen av dessa berättelser är att ingen skildrare lyckats klargöra vad Gordon verkligen utträttade. Den bild man får av hans bragder är romantisk och otydlig: krigsledaren och administratören skymms bort av hjälten, som erövrar städer och kuvar slavhandlare genom kupper och makt över människor. Kanske beror det rapsodiska i framställningarna väsentligen på det torftiga källmateriale, till stor del Gordons egna brev och anteckningar. Försök till källkritik och forskning i mera egentlig mening har knappast gjorts, och möjligen är sådana försök dömda att på varje punkt medföra osäkerhet. Allmog, den konventionella bilden av Gordons insatser är orubbad.

I allt högre grad har intresset kommit att gälla mannen och inte verket. Kristna hjältar är det gott om under detta skede av Englands historia med dess många små krig, som redan för samtiden och än mer för eftervärlden blev nästan idylliska, stoff för skisser om mod och dygd, tjugusende reportage och granna teckningar i den frambrutande pressen. Gordons jämnåriga kollega lord Roberts var en sådan hjälte, av allt att döma mera begåvad och i varje fall ojämförligt mera framgångsrik än Gordon. Roberts fick Viktoriakorset under det indiska upproret, han ledde fälttåg i Afghanistan och Sydafrika (i den senaste utmärkte biografien av David James blir det till synes definitivt klart att han och inte Kitchener reellt var chef under boerkriget); han skrev också glänsande memoarer. Men Roberts, lika from, ädel och modig som Gordon, var, om man bortser från dessa dygder och den stora begåvningen, ordinär och ointressant. Det konstiga, motsägande, halvgalna hos Gordon har fångslat.

Gordon var inte kristen i konventionell mening, inte heller i den något aktivare mening som

Det sista fotot av Gordon.

Illustreras av Roberts eller Wolseleys böner och förtröstan, han var besatt av religiös tro och religiösa problem. Livet i form av strider, arbete och umgänge var för honom åtminstone under långa tider något främmande och förhatligt. Verkligheten var främst bibelbänsningen och grubblat, redovisat i de otaliga långa breven till system Augusta. I många hänseen-

den var religiositeten ytterligt primitiv. Gordon sade sig tro på varje ord i Bibeln, han funderade mycket över vilken frukt den förbjudna frukten egentligen var och var Eden hade varit beläget, han tillbragte under den långa Englandsvistelsen 1865—1871 den lediga tiden med att dela ut och vid vägar och stigar gräva ned små traktater som han själv författade. Det primitiva draget sammanhänge med en ovanlig obildning, som hans levnadstecknare avslöjar men inte betonar; Gordon tycks nästan aldrig ha läst en bok, och han saknade på grund av sin rent militära uppfostran även den bekantskap som de klassiska författarna som vid denna tid gav flertalet överklasspojkar åtminstone en aning om intellektuell kultur.

En asketisk moral var konsekvensen av Gordons tro eller sanktionerades genom denna tro.

Då han var ensam bestod måltiderna ofta av bröd och mjölk, som han åt stående vid den byrå där maten förvarades. Det mesta av lönen gick till välgörenhet och understöd åt släktingar. Då Gordon erbjöds en ny befattning var hans första omsorg att få lönen sänkt. I detta och i vissa andra fall ligger det nära till hands att ana ett visst effektsökeri, såsom då Gordon vid en middag hos vicekungen av Indien begärde att få äta all mat på samma tallrik. Att stoltsera över sin godhet var honom dock i det hela främmande.

Den tro som tog sig dessa uttryck genomgick åtskilliga förändringar och var alltid motsägelsefull, men några dogmer tycks ha varit beständiga. En var fatalismen; allt skedde efter Guds vilja. Önskingar att handla och förändra uppfattade Gordon rent av som bristande vördnad för Guds allmakt, och han såg i sin egen iver att bli något och göra något en dödssynd. Att leva var den stora synden, den stora förnedringen, mot vilken alla individuella gemenheter vägrade lätt. Före jordelivet var själarna saliga i Guds närhet, efter döden skulle de ånyo bli det, oberoende av godhet och ondska på jorden. Att reformera, att förbättra, till och med att själv vara god, måste alltså i grunden vara meningslöst. Då Gordon själv var asketisk och moralisk, tedde detta sig för honom närmast som ett vittnesbörd om tron på livets elände, inte som något gott, vilket kunde beveka Gud eller ge Gordon själv en känsla av värde eller överlägenhet. "Allt som födes / är endast värt att det förödes."

Andra mystiker har med större intellektuell apparat drivit hatet mot livet, men ingen har mera intensivt hyst denna känsla. Några exempel ur Gordons brev, samtal och anteckningar belyser hans hållning. "Önskar ni något annorlunda än det är? Gör ni det, önskar ni något annat än Gud." "Om djävulen finge sin vilja fram, skulle vi leva alldeles moraliska liv, fria från elakhet osv. osv. och då skulle vi invaggas i trygghet. Vi är födda fördärvade, och om djävulen lyckades, skulle vi hållas i okunnighet om detta; våra synder visar oss vårt tillstånd." En

gång då Gordon i ett samtal yppade sin högfärd genom att tala om alla länder och alla furstar som "för små" för honom själv tillade han: "Ja, sådant är köttet, det är vad jag hatar, och därför längtar jag att få dö." Liksom de Maistre såg han i bödeln symbolen för det rättfärdiga i människornas olycka: "Jag skulle kunna döma en man till döden (han gjorde det många gånger) utan oro och... känna att jag var lika skyldig som han. Straffa, men gör det under förlåtelse och i insikt om att vi förtjänar samma öde." Talet om döden som befriare var verklighet för Gordon: varje dag gör oss yngre, ty den för oss närmare den stund "då Han kommer för att frigöra oss från våra eländiga kroppar och svagheter". En promemoria till brittiske ambassadören i Paris om den egyptiska politiken avslutades — i stil med många brev — med orden: "Ja, allt detta betyder ingenting; om några år är en bit jord på sex gånger två fot allt vad som behövs för ambassadörer, ministrar och Erödmjuka tjänare."

Det är naturligt att man spanat efter blottor i denne hjältes rustning, tecken på och orsaker till den spänning och den olycka, det människoförakt och det självförakt som han levde i. I ungdomen och mera sporadiskt senare kom ett obändigt temperament i dagen; Gordon kunde vara hänsynslöst oförskämd mot chefer och jämställda och i raseri misshandla tjänare. Lytton Strachey har med stöd av några memoaruppgifter antytt att Gordon var periodsupare; ibland slöt han sig inne i sitt tält i Sudan för att under flera dagar få vara i fred med Bibeln och konjakken. Lord Elton förnekar detta med stöd bland annat av förfrågningar hos folk som kunde ha hört talas om Gordons vanor. I några av de förut opublicerade brev Elton själv citerar berör emellertid Gordon spritfrågan på ett sätt som visar hur ömtålig den var, och enligt en tradition, som det är lätt att få belägg på i England, förde Gordon en tidvis misslyckad kamp mot spritbegäret.

På denna och en annan mera central punkt är de nu publicerade biografierna pryda och moraliskt överslättande. Ingenting av kärlek eller erotik är känt från Gordons liv; snarast synes han ha haft fysisk motvilja mot kvinnor. Hans hjälpsamhet och välgörenhet koncentrerades på halv vuxna pojkar; han badade dem, tvättade dem och klädde dem, och tonen i en rad brevcitat — i censurerat skick finns breven dock inte utgivna — tyder likaledes på homosexualitet. Säkerligen gjorde sig inte Gordon skyldig till några "skamliga" närmanden; sannolikt var han omedveten om sin böjelse. Men då Beatty skriver att Gordon "specialiserade sig på pojkar därför att de kunde behandlas utan fjäsk" och att han blott drevs av "barmhärtighet" verkar det mera pinsamt än den totala oskuld som vid Gordons död tog sig uttryck i de många Gordonklubbarna för omhändertagande av fattiga ynglingar.

Det mest diskuterade rent historiska problem som är förknippat med Gordon gäller hans sista uppdrag, den brittiska regeringens ställning till detta och dess försök att undsätta honom i Kartum. Frågan berörs i memoarer och biografier från den tiden och har ingående behandlats i åtskilliga arbeten. En lysande skildring har givits av Lytton Strachey; han dramatiserar situationen till en duell mellan Gladstone och Gordon; Gladstone ville tvinga Gordon till flykt från Kartum, Gordon ville tvinga Gladstone till undsättning av Kartum. Egendomligt nog har såvitt bekant inte någon träna historiker sökt att i detalj och med tillbörlig objektivitet klarlägga förloppet. Vissa omdömen lär emellertid stå fast. Gordon över-skred sina instruktioner då han kvarstannade och lät sig belägras i Kartum; han skriver själv i sin dagbok att han varit "mycket olydig mot Hennes Majestäts Regering". Lika säkert är att Gladstone uppsköt undsättningsexpeditionen med allehanda svepskäl; det hade varit konsekvent att inte sända ut någon expedition — det gällde ju att rädda en enda man — men det var oförsvärligt att sända en expedition så sent. Sannolikt är att Gordon hade rätt i sin övertygelse att mahdins despoti lätt kunde störtas av brittiska trupper; Kitcheners erövring av Sudan tretton år senare kostade den engelska armén sextio soldater. Gladstones uppträdande i hela denna affär är kanske det mest olustiga i hans politiska bana; hans tendens att förskansa sig bakom svulst, undvikanden och optimistisk retorik framträdde aldrig klarare än i några av parlamentstalen kring undsättningsfrågan.

Emellertid; bland handlingens män i England under 1800-talet finns få vilkas liv och tänkande så helt dominerades av religionen som Gladstone och Gordon. Gladstone kallade Gordon "en stor kristen soldat"; själv kallades han "en stor kristen statsman". Hur riktig karaktäristiken var blir i en nyutkommen biografi vida klarare framställt än i något tidigare arbete.

HERBERT TINGSTEN

Stav 8. 2. k.